

Jakt och fiske på statens mark ovan odlingsgränsen

Inledning

Detta skriver jag för mitt nöjes skull och för att jag tycker att diskussionen om jakt och fiske på statens mark ovan odlingsgränsen barkar iväg åt fel håll och inte har tillräcklig respekt för historiska fakta och dagens förhållanden. Om läsaren skulle ha någon glädje av dessa tankar så är det naturligtvis bra men jag är inte alltför optimistisk.

Vad ni ser är inget vetenskapligt arbete. Jag har endast utnyttjat lätt tillgängliga källor och inte ägnat mig åt några djupdykningar i arkiv och dylikt. Mina källor kommer att anges men vissa av dessa källor kommer att vara andrahandskällor så den som vill tränga djupare måste gå ytterligare ett eller två steg.

Det är främst jakten som kommer att beröras men rätten till jakt och fiske har på många sätt kommit att utvecklas på samma sätt och vad som sägs om det ena kommer ofta att även gälla det andra. Dock har samernas rätt till fiske i många fall varit klarare definierad än rätten till jakt. Det framhölls redan i Skattefjällsdomen¹.

Den historiska utvecklingen har varit olika i lappmarken, på renbetesfjällen i Jämtland och Härjedalen som länge var norskt, och i Dalarna. Detta måste man vara medveten om. Jag tillåter mig dock en mer generaliserande inställning så denna brasklapp får man hålla i bakhuvudet vid läsningen.

Jag har en bakgrund som domare och vet därför mer än de flesta vilka begränsningar som skriven lag är behäftad med. Mycket är önsketänkande och slag i luften. Detta gäller inte minst när det gäller jakt och fiske. När man blickar bakåt och framåt är det därför nödvändigt att ha ett vidare perspektiv. Det kan i detta sammanhang vara intressant att citera några av domarreglerna sådana de återges i 1734 års lag. Hör på det här.

13. Then menige Mans besta är then yppersta Laghen, och therföre thet som finnes then menige Man til nytto wara, thet bör hollas för Lagh, ändoch at beskrieffuin Lagh effter Orden synes annorlunda lyda.

14. Landzseedh, när hon icke haffuer oskiäl medh sigh, bör reknas för Lagh, ther man effter döma må.

Jag gillar att domarreglerna trots sin höga ålder andas sunt förnuft och en demokratisk grundsyn.

En terminologisk fråga

Ordet "lapp" har använts på olika sätt under olika tider. Numera anses det ha en negativ klang när det används som beteckning för same. Så har det inte alltid varit. Under vissa tider har lapp dessutom använts i betydelsen nomad utan tanke på etniskt ursprung. Under andra perioder har det varit en beteckning för renskötare av samiskt ursprung och det används fortfarande ibland i den betydelsen av dessa renskötare. Jag kommer att använda ordet lapp och avledningar av ordet lapp när de källor jag hänför mig till använder det ordet. I övrigt kommer jag att använda termerna same eller renskötare eller samebomedlem alltefter sammanhanget.

---

¹ NJA 1981 sid. 235.

Urtillståndet och fram till nya tiden

Från början befolkades norra delen av Skandinavien av främst jägare och fiskare av skilda folkslag. Samerna var ett av dessa folkslag. Att de i dag betecknas som urfolk betyder inte att de var först eller ensamman utan denna beteckning innebär att de fanns i området då den moderna staten bildades och att de är en folkgrupp med en från övrig befolkning skild identitet eller kultur².

Jakten var vid denna tid fri och villebrådet ansågs för ingens tillhörighet. Detsamma gällde för övrigt även jord och skog. Detta ändrades så småningom och rätten att jaga på mark som någon gjorde anspråk på att äga inskränktes mer och mer. Detta gällde även i Norrland enligt Hälsingelagen³ som gällde i hela den norra delen av Uppsala stift, dvs. i hela nuvarande Norrland inklusive Jämtland. Att ägo gränserna inte var så klara förstår man av samma lags stadgande att "sjölider och ålider, det är byamännens egen skog och allt som sluttar mot byn till. Flat köl är allmänning, både land och vatten"⁴. Tydligt hade bönderna av hävd rätt till land och skog i sluttningarna upp till bergens krön, men land från krönet och längre bort var allmänning, där alla fick fritt bruka jord och jaga och fiska. Det normala långt fram i tiden var dessutom att bymännen av hävd hade gemensam jakträtt inom byns marker men även andra som bodde där kunde jaga inom byns område⁵. Utanför var det som sagt fritt fram.

Man kan se det som att jakten med tiden knöts till äganderätten av jord men det kan vara minst lika korrekt att knyta företräde till jakt till att man betalade en särskild skatt för detta⁶. Systemen skiftade både i tiden och geografiskt men som bonde kunde man till exempel åläggas jordaskatt för odlingen, bågskatt (eller skinnskatt) för frihet från värnplikt och för jakt samt tionde till kyrkan. Samer ålades också bågskatt (senare lappskatt) under vissa perioder.

Tidigt fanns tankar om jakten som ett slags regale som var förbehållet konungen och adeln. Troligen tänkte man dock då endast på jakt efter högvilt⁷. Även med den inskränkningen kan vi utgå från att sådana tankar i praktiken inte vann någon som helst genklang i den norra delen av Sverige.

Statsmakten börjar göra sig gällande

Under Gustav Vasas tid började Sverige finna sina former som nationalstat. Tiden kännetecknades av en iver att reglera som påminner om 1970-talets lidbommeri. I det öppna brevet från 1542 slog Gustav Vasa som känt fast att "sådana eger som obygd liggie höre Gud, oss och Sverigis crone till och ingen annan". Sedan fortsatte det i samma, i grunden feodala stil. Mycket av kronans strävan gick ut på att skaffa staten inkomster.

Jakten kom inte undan när kronans intressen skulle främjas. Men man kan inte behandla skattebetalare hur som helst. I ett brev den 3 juni 1543 inskred Gustav Vasa mot oskicket att nybyggare tog ifrån lapparna villebråd som dessa fällt eller fångat trots att dessa liksom alla andra betalade skatt för

---

² Jfr ILO-konvention 169, art. 1a och 1 b.

³ Se t.ex. Wiperbobalken VIII.

⁴ Wiperbobalken XIII § 2.

⁵ Kjell Danell: Vilt, jakt och människor i Norrlands skogar 1870—1900, sid. 369f (citeras som "Danell").

⁶ se t.ex. Hälsingelagens Konungsbalk VII

⁷ Skogsstyrelsens underdåniga berättelse angående skogs- och jagtväsendet i Sverige intill år 1870, sid. 145 (citeras som "Skog och jagt"). Denna berättelse har i den del som handlar om jaktens historia utarbetats av Th. Hahr och J.H.T. von Engeström och texten finns även intagen i andra upplagan av Th. Hahrs Jagthandbok, 1881, i stort sett oredigerad.

sina ägodelar⁸. Det var också tydligt att kronan under 1500-talet främst gjorde anspråk på de s.k. högdjuren inklusive vissa fågelarter men att allmogens⁹ rätt till jakt bestod i norra delen av landet¹⁰.

Genom 1647 års jaktförordning blev det mer uppstramat. Rovdjur och rovfåglar fick alla jaga. Man lägger märke till att jakträtten inte knöts särskilt starkt till jordäganderätten. Högdjuren (älg, hjort och rådjur) var reserverade för kronan och adeln men detta gällde inte Dalsland, Värmland, Dalarna, Norrland och Finland där allmogen fick jaga även dessa djur från Olofsmäss till fastetiden. Rapphöns var också tabu för vanligt folk men andra fåglar och hare fick bönderna i hela landet på egna ägor och under rätt tid jaga med snaror men inte med skjutvapen. Denna rätt blev dock inte långlivad utan avskaffades 1664. Skärgårdsborna fick dock fortsätta att skjuta och fånga sjöfågel¹¹.

Dessa strängare jaktlagar kunde inte fullt ut tillämpas i de norra delarna av landet "der sedan äldsta tider den största frihet med hänsyn till jagt och djurfång varit rådande" och där "befolkningens gleshet i förening med den ymniga tillgången å vildbråd" omöjliggjorde tillämpningen¹². Det insåg även statsmakterna.

Läget på 1700-talet

1700-talet är intressant genom att det nu börjar finnas skriftligt material som inte enbart är ett uttryck för statsmaktens perspektiv.

Om vi ändå börjar med det formella så framgår det av förslag till ändringar av 1647 års förordning att det strikta jaktförbudet i praktiken gällde enbart högvilt och rapphöns. Man försökte också skapa ordning i förhållandena i lappmarkerna. Redan 1723 fick allmogen rätt att äga och bruka bössor för rovdjursjakten och denna rätt utsträcktes 1766 till den lapska fjällallmogen samtidigt som de nedåt landet strykande lapparna uttryckligen förbjöds att idka fågel- och djurfångst på hemmansskogarna. Nybyggarna i Lappland hade redan 1749 förbjudits att jaga på längre avstånd än en halv mil¹³ från sina hem, dels för att inte alltför mycket inkräkta på lapparnas jakt, dels för att för mycket spring i skogarna hindrade dem från att sköta sina odlingar¹⁴. Man kan undra i vilken utsträckning dessa bestämmelser fick genomslag.

Intressant är det som i ett Kungl. brev från 1767 sägs om älgjakten i Gävleborgs och Västernorrlands län, där mer vittgående rättigheter än åt övrig befolkning gavs åt lapparna, en och annan i fjällen boende och statliga ämbetsmän.

M. H. Brummers "*Försök Til et Swenskt Skogs- och Jagt-Lexicon*", 1789¹⁵, är också mer formell när det gäller jakträtten. Brummer nämner under uppslagsordet Jagträttighet att Kungl. Maj:t och kronan från de äldsta tider och både i äldre och nyare författningar har fått och bibehållit rätten att ensamt fälla och fånga allehanda slags högdjur och fågel på all mark tillhörig kronan och på mark som kronan

---

⁸ Skog och jagt sid. 145.

⁹ Ordet allmoge har inte alltid betytt samma sak. Under den nu aktuella perioden avsåg det den skattskyldiga del av befolkningen som ej hade särskilda privilegier, jfr SAOB:s inledande anmärkning under ordet allmoge. När ordet fjällallmoge nämns längre fram får det antas ha samma betydelse, dvs. de som betalar skatt för sig i fjällen.

¹⁰ Skog och jagt sid. 146.

¹¹ Skog och jagt, sid. 147.

¹² Skog och jagt, sid 148.

¹³ Vi talar här fortfarande om en gammal svensk mil som var 18 000 alnar, dvs. 10 689 m. Dessutom fanns uttrycket fjällmil (och skogsmil) som var hälften av en gammal mil eller så långt man orkar gå utan att ta rast.

¹⁴ Skog och Jagt, sid. 148.

¹⁵ En transkriberad version är utgiven som Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 49, 2010.

äger samfällt med ridderskapet och adeln. Ridderskapet och adeln har enligt sina privilegier rätt att under tillåten tid jaga i stort sett allt vilt på egna marker och marker som ägs gemensamt med kronan. I de norrländska provinserna äger allmogen rätt att fälla och fånga allt vilt enligt resolutioner från 1681, 1685, 1747 och 1767, dock under de villkor som anges i resolutionerna.

Samma år, 1789, kom ju även Förenings- och säkerhetsakten som gav allmogen rätt att jaga allt vilt på egen mark. Det är svårt att läsa ut det av själva dokumentet men det framgår indirekt och ska möjligen även framgå av en särskild resolution som nämns sist i akten. Detta kom att få förödande inverkan på vildnaden i framför allt de södra delarna av landet¹⁶.

Linnés *Lappländska resa*, 1732¹⁷, beskriver hur fiskare som bodde långt nedanför Lycksele (Granö) bedrev fiske uppe i Lycksele lappmark och att detta tolererades. Dock betedde de sig illa mot lapparna och tog ifrån dem deras fångst och slängde upp deras nät i träden. Lapparna hade inte haft någon framgång med sina klagomål över detta¹⁸. Detta var ju samma oskick som Gustav Vasa hade ingripit mot i sitt brev år 1543 (se ovan). I övrigt säger Linné sig inte veta så mycket om lapparnas jakt och fiske men han noterar att lapparna gärna super brännvin vilket han anser är typiskt för alla fiskare¹⁹. Av beskrivningen av deras kosthållning framgår att de renskötande lapparna i mycket hög utsträckning förlitade sig på renarna och deras mjölk och dessutom åt fisk och fågel. De använde lodbössor till jakt. Då något skjutits kunde det även bli järv, ekorre, mård, björn eller bäver i kosthållet. Räv och varg åts inte²⁰. Han fångslades för övrigt av lapparnas lugna levnadssätt. Linné noterar att det fanns gott om nybyggare, finnar, som hade slagit sig ner här med kungligt tillstånd och som slapp krigstjänst²¹. Förhållandet mellan nybyggarna och lapparna var gott och de hade god nytta av varandra.

I Pehr Högströms *Beskrifning öfwer Sweriges Lapmarker*, 1747²², ges en bild av en befolkning som i Lappmarken bestod av lappar, svenskar och finnar som på olika sätt försökte dra sig fram under de karga omständigheter som rådde. Högströms skildring baseras på hans egna erfarenheter efter en lång tids vistelse i lappmarken och den anses ha hög tillförlitlighet²³. Man får en bild av att det redan då var konkurrens om framför allt fisket och man ser att det även vid denna tid var en del lappar som var nybyggare eller fiskare medan andra ägnade sig åt renskötsel. Renskötseln var då ännu inte extensiv utan renarna var i huvudsak mycket tama och kända som individer av ägarna. Även svenskar och finnar var stundom nybyggare med eller utan renar och stundom något som kan betecknas som yrkesfiskare eller -jägare. Speciellt 14:e kapitlet Om nybyggare i Lapmarken är värt att läsa. Man ser också att det i alla församlingar fanns både lappar och nybyggare och att gudstjänsterna hölls omväxlande på lapska och svenska eller finska. En intressant anmärkning är att Högström fann att de renskötande lapparna inte var så intresserade av jakt och fiske. Annat var det med fiskare-, gran- eller skogslapparna som var nästan helt inriktade på jakt och fiske²⁴.

---

¹⁶ Även Norrland drabbades dock: bävern utrotades under 1800-talets första hälft och även en tidigare mycket stark vildrenstam var försvunnen mot slutet av 1800-talet. Jfr Danell sid. 166 och 229f.

¹⁷ Finns i många utgåvor; jag har använt Kungl. Skytteanska Samfundets *Iter Lapponicum*, 2003.

¹⁸ Dagboken den 1 juni.

¹⁹ Dagboken den 31 maj.

²⁰ Dagboken den 5 juni.

²¹ Dagboken den 31 maj.

²² Faksimilutgåva i serien Norrländska Skrifter nr 3, 1980.

²³ Se uppsats av Israel Ruong sist i faksimilutgåvan.

²⁴ Sid. 85.

Förhållandena under slutet av 1700-talet skildras också på ett fascinerande sätt i ”*Pehr Stenbergs levernesbeskrivning*”²⁵ även om beskrivningen endast till en liten del berör förhållandena i lappmarken. Stenberg, som var av bondesläkt från Umeåtrakten och som sedermera blev präst, var under den del av sitt liv som han beskriver en ivrig jägare och fiskare. Levernesbeskrivningen täcker perioden från 1758 till strax före 1809 års krig. Där finns beskrivningar av det mesta i jaktväg: pojkårens fällor och äggplockning, jakt på spelande tjäder och orre, harjakt på holmar och i skogsmarker med eller utan hund, harjakt med giller och snaror, resultatlös björnjakt, nattlig jakt på räv vid åtel, organiserade vargskall, jakt med sax efter räv och varg, jakt på grönsiskor med nät, sjöfågeljakt med bössa eller med snaror och jakt på järpe med lodbössa. Jakterna äger rum vitt och brett dels i Västerbotten, dels i Finland. Några tankar på ägo gränser och dylikt märks inte av men vid något tillfälle verkar denne präktige prästman litet bekymrad över att jakten har skett på olovlig tid eller att någon häst har råkat trampa i hans slagfällor. Han var också en entusiastisk och framgångsrik fiskare och det verkar som om det var litet mer noga med vem som hade rätt att fiska på vissa ställen. Att vittja andras nät tycks dock ha varit en utbredd sport redan på den tiden.

1800-talet fram till den första renbeteslagen 1886

Från 1800-talets början finns en del källor av intresse.

Pehr Stenbergs levernesbeskrivning går in på detta sekel men får väl jaktligt sett anses representera 1700-talet.

Som alltid är Petrus Læstadius ”*Journal för första året af hans tjenstgöring såsom missionaire i Lappmarken*”²⁶, 1831, en nöjsam och faktarik läsning. Den säger dock inte så mycket om jakt och fiske men jag kan ha missat något för det är svårt att orientera sig i texten. (Ibland misstänker jag att William Faulkner har haft honom som förebild.) Han nämner att jakten inte var av större intresse för de renskötande lapparna. Han betonar lapparnas ringa antal som han uppskattar till 4 000 i hela landet. Särskilt påpekade han att de olika samiska samhällena hade mycket litet kontakt med varandra. – Som en kuriositet kan nämnas att hans bror, väckelsepredikanten Lars Levi Læstadius, skrev en beskrivning av björnjakten i Lappmarken för första numret av Tidskrift för jägare och naturforskare som 1832 utgavs av det ett par år tidigare startade Svenska Jägareförbundet.

En ambitiös framställning är Georg Swederus ”*Skandinaviens Jagt: Djurfänge och Vildafvel. Jemte Jagtlexicon*”, 1832. När det gäller de rättsliga förhållandena är han för en strikt tillämpning av reglerna om den tid under vilken jakt är tillåten. Han såg avarterna av den pågående rovdriften av viltbestånden. Jakten var av nationalekonomisk betydelse och han nämner som exempel att enbart till Stockholm (som vid den tiden hade cirka 80 000 invånare) infördes årligen cirka 120 000 orrar och järpar och uppskattningsvis 60 000 tjädrar. -- Han refererar huvudinnehållet i förordningarna om jakten från 1808 och 1830²⁷. Jakten är indelad i den stora och den lilla jakten. Till den stora jakten hör högdjur: älg, kronhjort, dovhjort och svan. Till den lilla jakten hör tjäder, orre, järpe, rapphöns, ripor och gräsänder med särskilda jakttider samt allt övrigt vilt. Jakträttigheten är på all kronans mark förbehållen konungen. Överhovjägmästaren med sällskap har samma rätt. Landshövdingar och överjägmästare har personligen rätt att anordna ”den lilla jakten” på kronoallmänningar inom sitt län. Ståthållare har motsvarande rätt. I övrigt får var och en som äger eller besitter jord idka jakt på

²⁵ Utgiven av Forskningsarkivet, Umeå universitet, i fem delar, 2014 – 2018.

²⁶ Faksimilutgåva utgiven i Kungl. Skytteanska Samfundets handlingar, № 15:1, 1977. Den kulinariskt intresserade rekommenderas att pröva receptet på isp som man finner på sid. 433.

²⁷ Sid. 304ff.

egen, från andras ägor avskild mark. Detsamma gäller delägare i sockenallmänning och annan samfälld mark, publika inrättningar med jordägor och städer på sin mark. Avgärda by har endast rätt att jaga på sina ägor inom hank och stör. I skärgården, till den del den inte är indelad i hemman, tillkommer jakten den som skattar för den. Om ingen skattar för skärgårdsjakten så är den fri om inget annat bestäms. Swederus nämner också att all jakt på älg enligt en förordning från 1825 är förbjuden i tio år fram till den 1 januari 1836²⁸.

Så kom *Kongl. Maj:ts förnyade nådiga Jagt-Statga* 1864. Den var betydligt mer kortfattad än 1808 års stadga. Man känner ändå igen huvuddragen från den äldre stadgan men här finns också i 4 § ett förtydligande av vad som i praktiken alltid hade gällt: "På oavvittrad skog samt på Kungl. Maj:t och kronan vid avvitrning i de norra länen tillfallen överloppsmark, ävensom i skärgård på klippor och skär som ej lyder till visst hemman, samt ute på öppna havet vare jakten ... tillsvidare fri för varje svensk man". Undantaget var dock älgjakten på överloppsmarkerna som krävde Kungl. Maj:ts särskilda nådiga tillstånd²⁹.

En intressant redogörelse för förhållandena på gräsrotsnivå är Kjell Danells "*Vilt, jakt och människor i Norrlands skogar 1870 – 1900*", 2020. Han har gått igenom förvaltarnas årsberättelser till Skogsstyrelsen och Domänverket under slutet av 1800-talet och sammanställt resultatet så att man får en nyansrik och detaljerad bild av läget när det gäller jakt och vilt i hela Norrland under denna tid³⁰. Han redogör även för den lagstiftning som gällde under slutet av 1800-talet. Det är en bitvis dyster läsning och man förstår att förvaltarnas roll ofta var otacksam. Laglydnaden var infinitesimal även om vissa förvaltare sade sig se undantag³¹. Viltförvaltningen eller, som det då hette, jaktvården låg fortfarande i sin linda efter en blygsam start på 1820- och 1830-talen³². Viltstammarna rasade³³. Jaktförordningarna var i stort sett okända eller ansågs strida mot äganderätten, religionen och sunt förnuft, vilket ledde till att överträdelser inte sågs som brottsliga eller ens klandervärda³⁴. Det var inte enbart den markägande Ortsbefolkningen och samerna som jagade utan även övrig Ortsbefolkning och icke bofasta som t.ex. arbetade inom skogsbruket eller med väg- eller järnvägsbyggen³⁵. När det gäller fjälljakten får vi komma ihåg att jakten på överloppsmarken var fri men bristen på kartor gjorde det svårt även för kronobetjäningen att avgöra om jakt hade skett på område där det ej var tillåtet³⁶.

Samma bild ger t.ex. Benkt Lidzén i sin bok "*På spåret – En jakthistorisk översikt*", 1998: "Gemene man påverkades emellertid i tämligen ringa grad av detta reglerande. Den urgamla, allmänna germanska jakträtten praktiserades fortfarande ... I de fall norrlandsbönder lät älgar passera en tom visthusbod i förbudstiden tyder detta mer på livsfarlig enfald än på sunt förnuft. ... Viltet betraktades ursprungligen som fritt i den meningen, att det inte tillhörde någon, och att vem som ville kunde tillägna sig jaktbyten"³⁷.

²⁸ Sid. 320. Det kom sedan ytterligare fredningsbestämmelser genom kungörelser 1836, 1850 och 1863. Se även Q. B. Rydholms "*Jagt*", 1889, sid. 103, angående totalfredning av älg i Jämtland, Västerbotten och Norrbotten till och med år 1886.

²⁹ Stavningen är moderniserad. Texten hämtad från Sveriges Rikes Lag, sjunde upplagan 1892, bihanget.

³⁰ Revirorganisationen finns beskriven på sid. 99 – 106.

³¹ Sid. 388.

³² Kap. 14, sid. 361. Se även kap. 15, sid. 365.

³³ Danell går igenom de olika viltarternas utveckling på sid. 153 – 267.

³⁴ Sid. 378f och 386.

³⁵ Sid. 373.

³⁶ Sid. 383. Samma gäller för övrigt beträffande jakten i skärgården än i dag.

³⁷ Sid. 169.

Utgångsläget inför 1886 års renbeteslag och tiden därefter

Förarbetena och debatten inför den första renbeteslagen finns redogjort för i referatet av Girjasdomen, NJA 2020 s. 3. Redogörelsen är tyvärr rätt torftig i alla instanser varför den särskilt intresserade får gå till det av staten inlämnade processmaterialet.

Med den avfattning som 1886 års lag slutligen fick kom den att tolkas som att alla lappar, oberoende av om de sysselsatte sig med renskötsel eller inte, hade rätt till jakt och fiske ovanför odlingsgränsen. Det var kanske inte tänkt så³⁸ men så blev det. Beträffande statens mark ovanför odlingsgränsen var det ju inte problematiskt: alla hade den rätten.

När sedan rätten för varje svensk man att jaga på överloppsmarken formellt togs bort genom lagen (1912:289) om rätt till jakt hamnade de icke renskötande samernas jakt i blickpunkten. Så småningom kom statsmakterna också med litet skarpare anspråk på att givna regler skall följas, vilket ytterligare skärpte situationen. Ett ”förtydligande” kom först med 1928 års renbeteslag³⁹ där det i 55 § angavs att det var fjälllappar och skogslappar som var berättigade att till jakt och fiske begagna sig av land och vatten på utmark inom bland annat åretruntmarkerna. Av definitionen av fjälllapp och skogslapp⁴⁰ följer att det enbart var renskötande samer som avsågs.

I propositionen⁴¹ som hade kommit redan 1917 nämner man den rådande oordningen och behovet av ett förtydligande samt uttrycker den fromma förhoppningen att ett självrådigt begagnande av jaktmarker och fiskevatten hädanefter skulle beivras. Litet roande är att man avslutningsvis tillägger: ”I samband med den vidtagna jämkningen i 30 § har det ansetts lämpligt att genom ett förtydligande tillägg undanröja det stundom yppade missförståndet, att lapparnas jakt- och fiskerätt ej skulle vara underkastad de inskränkningar, som eljest för orten gälla i avseende å tid och sätt för jakts och fiskes utövande”. Denna pekpinne – som kom med i lagen – hade nog med fördel kunnat riktas mot även övriga boende i dessa trakter.

Ett försök till sammanfattning

Mitt intryck är att man kan sammanfatta situationen på följande sätt.

De senaste 500 åren har befolkningen i och nära den svenska fjällvärlden varit blandad. Samtliga har varit beroende i större eller mindre grad av att kunna jaga och fiska för att få sin försörjning. Jakten har i princip varit fri och de inskränkningar som man från centralt håll har kommit dragande med har haft föga inflytande. Detta insåg de styrande som dock höll styvt på kronans rättigheter, i princip. Staten har, så långt man har förmått, försökt att få visst ekonomiskt utbyte av jakten och fisket. Det har bara delvis lyckats.

Det har i alla tider funnits tvister om rätten till jakt och fiske. Det är naturligt eftersom det är ekonomiska intressen inblandade. I många stycken har man rört sig i områden där i första hand nävrätten gäller. Ibland har vissa intressen lyckats få viss kontroll, ibland har staten kommit inklampande med sina anspråk. Det går inte att få någon klar bild eftersom bilden inte är klar. Det

---

³⁸ Jfr Högsta domstolens yttrande över 25 §, sid. 28. Se även Girjasdomen, HD:s domskäl punkt 74.

³⁹ SFS 1928:309.

⁴⁰ 2 §.

⁴¹ Prop. 1917 nr 169, sid 55f.

som gäller på ett håll gäller framför allt inte generellt. Det enda som är klart är att alla som har funnits i området har jagat och fiskat i den mån de har haft intresse av det.

Detta "urtillstånd" kan i stora stycken sägas ha varit rådande fram till mitten av 1900-talet.

Girjasdomen talar om ensamrätten och gör den beroende av om någon konkurrerande markanvändning har förekommit⁴². Även frågan om nyttjarens behov av en hävdvunnen nyttjanderätt kan enligt Högsta domstolen vägas in när frågan om ensamrätt avgörs⁴³. Detta är egentligen den springande punkten i hela domen. Mot bakgrund av min nu lämnade redogörelse anser jag att Högsta domstolen har använt ett för snävt synsätt.

Under lång tid har rättigheter varit avhängiga av att man har betalat skatt. Det var alltså inte några absoluta nyttigheter man hade tillgång till utan det var något man betalade staten för. Detta synsätt får anses ha varit rådande från den stund då staten kunde göra sitt inflytande gällande (redan under medeltiden) och åtminstone fram till Förenings- och säkerhetsakten 1789. Det är väl också detta synsätt som låg bakom att man inte kunde göra gällande urminnes hävd mot staten. Det känns därför tveksamt när Högsta domstolen vill datera ett rättighetsförvärv för enskilda samer på grund av urminnes hävd till mitten av 1700-talet.

Men om man nu godtar domstolens resonemang och kräver bevis på en konkurrerande markanvändning för att utesluta ensamrätt så finns det ändå invändningar.

På de ställen där staten har gått in och beviljat nybyggen, byggt kyrkor, placerat ämbetsmän eller tillåtit gruvdrift har staten visat att man anser sig ha rätt att disponera över marken. När staten dessutom har gett regler, t. ex. om hur långt från ett nybygge som innehavaren får jaga eller fiska så har staten visat att den gör anspråk på rådhets över just dessa rättigheter inte bara på den mark där man ger nybyggaren rättigheter eller inskränker dem utan generellt inom hela det området. Det är en konkurrerande markanvändning som i så fall borde utesluta ensamrätt.

Sedan har vi behovsaspekten. Girjas område var i och för sig särskilt utvalt som lämpligt för ett pilotmål för att det där finns ett minimum av statlig aktivitet som visar på motstående intressen. Däremot har det naturligtvis funnits och finns fortfarande samer och andra som inte har ägnat sig åt renskötsel utan åt jakt och fiske inom detta område. Deras behov av denna nyttjanderätt har i många fall varit lika stor och kanske tidvis större än motsvarande behov hos rensköterna. De berörs dock inte av domen men väl av utredningen. Om man talar om behov idag så rör det sig om de ekonomiska intressen som en avgränsad yrkesgrupp inom en storskalig köttindustri försvarar.

Man kan inte bortse från den mångskiftande historiska bakgrunden men även den har sina begränsningar. Ambitionen måste trots allt vara att åstadkomma ett rimligt system för framtiden. Det kan finnas skäl att än en gång läsa igenom de i början citerade domarreglerna.

Anders Iacobæus

---

⁴² HD:s domskäl punkt 155,

⁴³ Punkt 156.